

Predikant en populisme: voorbij hitte, kilte en lauwheid

Als predikanten uit de Protestantse Kerk in Nederland hebben we te maken met maatschappelijke onzekerheid, toenemende polarisatie en een publieke controverse over de islam. In dit betoog laten wij zien hoe wij onze rol als predikant in deze turbulente context proberen vorm te geven. Deze thematiek raakt iedereen in onze samenleving en vraagt zeker ook van predikanten een diepere doordenking en bewustwording. Hoe ga je om met populisme in de samenleving en in je gemeente?

We stellen vast dat we niet meegetrokken willen worden in kille vervreemding ten opzichte van onze naaste, of dat nu een gemeentelid is of iemand wiens wortels elders liggen. Tegelijk willen we ook niet meegesleurd worden door de hitte van het politieke debat. Daarom onderzoeken we hoe we binnen die uitersten onze morele christelijke boodschap kunnen uitdragen, zonder te verzanden in de lauwheid van de berusting. Als predikanten kunnen wij een rol spelen, binnen en buiten de gemeente, in het verbinden van mensen. Hierbij een vijftal aanbevelingen aan vakgenoten, voor ons opgetekend door Bart Brandsma en Welmoet Boender.

Verdriet, zorg en onzekerheid

Wij zien dat de huidige polarisatie in de samenleving is geladen met emoties die diep ingrijpen. In veel verhalen van gemeenteleden bemerken we een verdriet, bezorgdheid, angst en onzekerheid. Verdriet over het feit dat het christendom terrein verliest. Bezorgdheid en ook wel angst over de opkomst van de islam, mede vanwege gebeurtenissen in het buitenland zoals de vervolging van christenen in islamitische landen. En onzekerheid over de eigen identiteit. Wat gebeurt er op ons eigen erf, het christelijke erf? Hoe zeker zijn we nog van onze eigen identiteit? Sommige gemeenteleden brengen hun gevoelens van onzekerheid en vervreemding tot uiting in een populistische politieke voorkeur of spreken op een harde, soms onverhuld racistische manier over nieuwkomers in de samenleving. De vraag is hoe wij als predikanten hiermee omgaan.

Voorbij kilte en hitte

De emoties van verdriet, bezorgdheid, angst en onzekerheid leiden tot hitte in het debat, maar ook tot kilte in de onderlinge verhoudingen. Wij als predikanten pendelen mee tussen beide uitersten. Het harde oordelen over buitenlanders, immigranten of vreemdelingen zien we als een uiting van de kilte, als een van de mogelijke reacties op maatschappelijke onzekerheid. We merken daarbij dat een preek over bijvoorbeeld de barmhartige Samaritaan, deze kille oordelen niet eenvoudig kan wegnemen. Met alleen preken over verdraagzaamheid, naastenliefde en zorg voor de vreemdeling, lossen we dit probleem niet op. Sterker nog, we lopen kans juist die gemeenteleden in de kou te laten staan die we willen bereiken om de kilte te doorbreken, simpelweg omdat we daarmee de onderliggende gevoelens en zorg van mensen te weinig serieus nemen. We dienen bij de mensen die deze kilte voelen te blijven stilstaan – dat is onze pastorale taak – zonder die kilte over te nemen. Dat is meer dan lastig. We moeten die kilte ook niet met hitte willen bestrijden. Als we ons door de hitte van het debat laten verleiden tot (te ferme) uitspraken over partijpolitiek, komen we niet meer aan onze pastorale zorg toe. Dan staan politieke standpunten een gesprek over levensvragen wellicht in de weg. We willen voorbij zowel de kilte als de hitte.

Geen lauwheid

Als deelnemers aan het beraad hebben we ons twee dagen gekoesterd in de stilte en de spiritualiteit van het Dominicanenklooster te Huissen. Daar las een van de Dominicanen tijdens het ochtendgebed een paar verzen uit Openbaring (3:15-16) voor. “Ik weet hoe jullie leven. Jullie zijn niet koud en niet warm. Waren jullie maar koud of warm. Maar nee, jullie zijn lauw! Niet koud en niet warm en daarom zal ik jullie uitspugen.” Deze tekst heeft de termen waarin we tijdens het Beraad hebben vergaderd sterk bepaald. De lauwheid, de onverschilligheid of berusting, is misschien nog wel een grotere valkuil dan de hitte of kilte. We onderkennen het gevaar van lauwheid bij onszelf en bij onze collegae. Na jaren van polariserend debat lijkt de populistische beweging zich toch wel voort te zetten. Wat zullen we? Wat kunnen we? Lauwheid en onmacht kunnen hier hand in hand gaan.

Moreel leiderschap door zichtbaar te worden

Met deze vraag en deze nood als uitgangspunt, formuleren we een vijftal aanbevelingen aan onszelf en onze beroepsgenoten. Vijf aanbevelingen om voorbij de kilte, de hitte en de lauwheid te komen. Het zijn handreikingen op basis van ervaringen uit de afgelopen jaren en handreikingen die we de komende jaren zelf beproeven. In ieder geval gaan wij ervan uit dat we als predikanten wel degelijk een rol kunnen spelen. In de afgelopen decennia heeft ‘de dominee’ zich in de ogen van velen vooral gemanifesteerd als levensbeschouwelijk leider, wiens hulp en bijstand vooral ingeroepen wordt als het gaat om vragen rond leven en dood. Hij of zij is niet langer de moralistische wegwijzer die ‘wist hoe het zat’ en die mensen voorschreef hoe ze moesten geloven en leven. We zijn inmiddels gewend ons bescheidener op te stellen, omdat de markt van zingeving en levensbeschouwing veel groter is geworden en wij de persoonlijke keuze van mensen voluit respecteren. Maar juist deze tijd vraagt om een eigentijds, moreel –niet moralistisch- leiderschap, binnen en buiten de kerkelijke gemeente. Wij zijn immers dragers van een eeuwenoude traditie, met een morele zeggingskracht die ons ook vandaag te denken geeft. Waarom zouden we die alleen binnen onze gemeenschap uitdragen? We merken dat we buiten de gemeente als dominee worden gerespecteerd, al moeten we ons wel eerst zichtbaar maken. Toen Theo van Gogh vermoord werd, ging één van ons dezelfde dag nog naar de protestbijeenkomst die door het stadsdeel voor buurtorganisaties georganiseerd werd. Haar inbreng als predikant werd gewaardeerd en als meerwaarde ervaren. Wanneer we in staat zijn de ‘buitenwacht’ een authentiek geluid te laten horen kunnen we deze meerwaarde, de traditie met morele zeggingskracht, ook vandaag inbrengen ten goede. We zijn geroepen om ons in te zetten om de hitte en de kilte van populisme en polarisatie te overstijgen, zodat er warmte ontstaat tussen mensen en groepen van mensen.

Behalve het levensbeschouwelijke leiderschap, moet ook het moreel leiderschap van de predikant onze aandacht hebben. We hebben niet altijd het juiste woordgebruik paraat – dat is vergeeflijk. We onderschatten meer dan eens onze mogelijkheden om een verbindende rol te spelen in de samenleving – ook dat is vergeeflijk. Wat niet vergeeflijk is, is de lauwheid te menen dat we er als dominee niet zo toe doen. Dat onze morele boodschap er niet toe zou doen.

Wij begrijpen de christelijke morele boodschap als een boodschap van solidariteit, mededogen en leven in verbondenheid. Wat we echter merken is dat het joods-christelijk erfgoed te pas en te onpas wordt opgevoerd in maatschappelijke en ook politieke discussies, vooral wanneer de islam wordt opgevoerd als iets dat bestreden zou moeten worden. Wij willen als christelijke voorgangers echter niet deelgenoot gemaakt worden van en meegevoerd worden in een kamp waar we niet horen. De

islam verschilt van het christendom, maar dat betekent niet dat de islam daarmee mag worden gedegradeerd tot een inferieure religie of iets dat bestreden moet worden. Ook al gaat de één uit van de verschillen ten opzichte van het christendom en wil de ander zich juist solidariseren met deze loot van de Abrahamitische traditie, wat niet kan is dat wij met onze traditie tot pion worden gemaakt van rechts (partijpolitiek) populisme. Wat bestreden moet worden is onverdraagzaamheid, aanzetten tot haat en geweld en alles wat in strijd is met de universele rechten van de mens. Of dat nu op islamitische, christelijke of atheïstische grondslag gebeurt. Laten we ons daarom solidair opstellen naast ieder die te lijden heeft onder de huidige polarisatie en naast ieder die zich in wil zetten voor een rechtvaardige samenleving.

Handreikingen

Daarom zien wij onze rol als predikant vooral in het leggen van verbindingen tussen mensen enerzijds en het uitdragen van eeuwenoude joods-christelijke waarden anderzijds, zowel binnen als buiten de kerk. Als predikant leggen we deze traditie uit in de huidige tijd en context. Zo kunnen we proberen een geloofwaardige en constructieve bijdrage te leveren in deze turbulente tijd. De christelijke traditie reikt ons bakens aan, die tegendruk geven in tijden van maatschappelijke onzekerheid en spirituele 'leegte'.

Om voorbij de hitte, kilte en lauwheid te komen, brengen we het volgende in:

1. Onze rol als predikant ligt niet in het 'oplossen' van grote maatschappelijke problemen. Als we dat denken, kunnen we alleen maar ontmoedigd raken. Laten wij doen wat we kunnen en erop vertrouwen dat dit zinvol en waardevol is. We gaan in het voetspoor van Mozes en Jezus mee. Niet meer, maar zeker ook niet minder.
2. Het behoort tot onze rol als predikant relaties tussen mensen te leggen. We kunnen mensen bewegen tot ontmoeting. Als predikant zijn we tochtgenoot voor de hele gemeenschap. Wij hoeven onze mogelijkheden tot het leggen van verbindingen zeker niet te onderschatten. Als predikant hebben we, binnen, maar zeker ook buiten de gemeente vaak meer status dan we denken. We doen er goed aan onszelf zichtbaar te maken als gesprekspartner, ook buiten de context van de kerk. Doordat we het gevoel hebben in een 'terugtrekkende branche' te zitten, zien we onze kwaliteiten wellicht niet meer. Als we onszelf actief opstellen, het initiatief nemen, bijvoorbeeld om met de wijkagent in gesprek te gaan over wat er speelt in onze omgeving, of mee te doen in een bewonersorganisatie of WMO-overleg (Wet Maatschappelijke Ondersteuning), maken we ons zichtbaar en kunnen we meedoen in het maatschappelijke debat.
3. Onze rol als predikant ligt ook in het organiseren en faciliteren van ontmoeting. Dat kan een interreligieuze ontmoeting zijn, maar het kan ook een ontmoeting tussen verschillende belanghebbenden in een conflict zijn. Eén van ons werkte in een wijk waar overlast was, onder andere door de aanwezigheid van een aantal drugsverslaafden. Daarom organiseerde zij een ontmoeting tussen het management van de supermarkt, de wijkagent, de stichting voor verslavingszorg en gemeenteleden. Dit was een vruchtbaar beraad, waarbij de kerk een bemiddelende rol speelde rond een maatschappelijk probleem. Als predikant kunnen we mensen bereiken door de straat op te gaan, de deuren van de kerk open te zetten, daar te zijn waar mensen zijn. Sociale media zijn een nieuwe manier om 'de straat op te gaan'.
4. Als predikant zijn we geroepen om vrijmoedig te spreken over een wereld van vrede en gerechtigheid. Onze taak is om die boodschap te vertalen en uit te dragen in de context van

vandaag. We hoeven de samenleving niet in het ongewisse te laten als er om morele uitspraken wordt gevraagd.

5. Als predikant kunnen we positieve verhalen bieden als tegenwicht tegen alle negatieve verhalen. Dat betekent niet dat wij daarmee de reële problemen van mensen niet zouden kennen, erkennen of herkennen. Als predikant kun je proberen je in te leven in wat mensen beweegt en begrip opbrengen voor standpunten van mensen, ook als deze niet de jouwe zijn. Maar een predikant mag het daar niet bij laten. Als pastor kun je immers het gelovig perspectief inbrengen, tegen alle verdrukking in. We vinden het belangrijk om te benadrukken dat mensen niet samenvallen met hun politieke overtuiging. We stellen hen daarom open vragen. Het is belangrijk dat een predikant de ervaringen en zorgen van de gemeenteleden erkent. Ook herkenning kan helpen in het bieden van steun. Dat kan – wanneer een gemeentelid zich sterk of negatief uitdrukt - bijvoorbeeld door niet te vragen ‘Waarom denkt u dat?’, maar door te vragen ‘Wat is er gebeurd dat u dit zo zegt?’ Ook wij staan als predikant in de hitte van het maatschappelijke en politieke debat. Maar we mogen putten uit de hoopvolle Bijbelse verhalen die ons een spiegel voor kunnen houden en die ons de weg wijzen naar het land van verlangen, waar ieder mens telt. Dan kan de hitte worden omgezet naar warmte.

Innerlijk kompas

We hopen zo op de juiste momenten, al dan niet publiekelijk, de juiste registers open te trekken tegen polarisatie. Het is een kunde, een vraag naar leiderschap, met heel specifieke talenten. Wij hebben in het bovenstaande een handreiking willen doen in een opsomming van vijf punten. We hebben als predikant daarin een grote kans van slagen, als we leiderschapsdenker Peter Senge mogen geloven. Hij omschrijft in zijn klassieker *The Fifth Discipline* kenmerken van leiders in het bedrijfsleven die weten te varen op hun innerlijk kompas. Het zijn, aldus Senge, (1) mensen die visie zien als een persoonlijke roeping, niet als een idee. Het zijn (2) mensen die de huidige werkelijkheid zien als een bondgenoot, niet als hun vijand. Het zijn (3) mensen die zich weten te vereenzelvigen met het feit dat ze het proces niet beheersen, maar het wel kunnen beïnvloeden en daarbij weten dat ze nooit aan zullen komen. Een les van een managementdenker – vanuit een context buiten onze professie - die precies de eigenschappen verwoordt die een predikant in deze tijd nodig heeft.

Wilma Hartogsveld, Paul van der Harst, Hedda Klip, Hans van der Linden, Jan Post Hospers, Julia van Rijn, Bas Stigter, Erna Treurniet, Axel Wicke.

Het predikantenberaad is georganiseerd door Stichting Oikos en Kerk in Actie Diaconaat in Nederland en werd gehouden op 15 en 16 november 2010 in het Dominicanenklooster te Huissen. Het gesprek werd geleid door Bart Brandsma en Welmoet Boender. Reacties kunnen per e-mail verstuurd worden naar w.boender@stichtingoikos.nl.